

Peter Krapotkin - Minnen och kritik av en gammal vän

Errico Malatesta

1931

Peter Krapotkin är utan tvivel en av dem som har bidragit mest – kanske rentav mer än Bakunin och Elisée Reclus – till utarbetandet och propagerandet av anarkistiska idéer. Och han har därför väl förtjänat det erkännande och den beundran som alla anarkister känner för honom.

Men av respekt för sanningen och för sakens större intresse måste man erkänna att hans verksamhet inte alltid har varit helt fördelaktig. Det var inte hans fel; istället var det själva nivån på hans kvaliteter som gav upphov till de skador jag föresätter mig att diskutera.

Naturligtvis kunde inte Krapotkin, en dödlig bland dödliga, alltid undvika misstag och sitta inne med hela sanningen. Man skulle därför ha dragit nytta av hans ovärderliga bidrag och fortsatt sökandet som skulle ha lett till ytterligare framsteg. Men hans litterära talanger, betydelsen och volymen av hans verk, hans outtröttliga aktivitet, den prestige han fick genom sitt rykte som en stor vetenskapsman, det faktum att han hade övergett en högst privilegierad position för att, till priset av lidande och fara, försvara folkets sak, och vidare fascinationen för hans personlighet som grep alla som hade den stora turen att träffa honom, allt skaffade honom ett kändisskap och ett inflytande som gjorde att han framstod, och i stor utsträckning var han det också, som den erkände mästaren för många anarkister.

Som resultat av detta avskräcktes kritik och den anarkistiska idéns utveckling avstannade. I många år gjorde anarkisterna, trots deras bildstormande och progressiva anda, de flesta av dem så länge det gällde teori och propaganda, ingenting annat än att citera Krapotkin. Att uttrycka sig annorlunda än han ansågs av många kamrater vara nästan kätter.

Det skulle därför vara lämpligt att underkasta Krapotkins läror noggrann och kritisk analys för att skilja ut det som är beständigt riktigt och levande från det som senare tids tänkande och erfarenhet har visat vara misstag. En fråga som skulle röra inte bara Krapotkin, för de fel som man kan skylla honom för att ha begått bekände sig anarkister till före Krapotkin skaffade sig sin framträdande plats i rörelsen: han bekräftade dem och gjorde dem beständiga genom att lägga till tyngden i hans talang och hans prestige; men alla vi gamla militanter, eller nästan alla av oss, har vår del av ansvaret.

***

Med att nu skriva om Krapotkin avser jag inte att undersöka hans läror. Jag vill bara nedteckna några intryck och minnen, vilka jag hoppas kan göra hans moraliska och intellektuella format mer känt liksom förståelsen av hans kvaliteter och fel mera tydlig.

Men först av allt vill jag säga några ord som kommer från hjärtat för jag kan inte tänka på Krapotkin utan att bli rörd vid minnet av hans ofantliga godhet. Jag kommer ihåg vad han gjorde i Geneve vintern 1879 för att hjälpa en grupp italienska flyktingar, däribland jag själv, i hemska knipa; Jag kommer ihåg de små omsorger, jag skulle kalla dem moderliga, som han ägnade mig då jag en natt i London blivit offer för en olyckshändelse och for och knackade på hans dörr; jag minns de otaliga vänliga handlingarna mot alla sorters människor; jag kommer ihåg den hjärtliga atmosfär han omgavs av. För han var en verkligt god människa, av den godhet som är nästan omedveten och behöver lindra allt lidande och alltid omges av leenden och glädje. Man skulle i själva verket ha sagt att han var god utan att veta det; i vilket fall så tyckte han inte om att man sa det, och han blev förolämpad då jag skrev i en artikel vid tillfället för hans 70-årsdag att hans godhet var den främsta av hans kvaliteter. Han skulle hellre stoltsera med sin energi och sitt kurage – kanske för att dessa senare var något som hade utvecklats in i honom – och för kampen, medan godhet var det spontana uttrycket för hans inre natur.

***

Jag hade äran och den stora glädjen att under många år vara knuten till Krapotkin genom den varmaste vänskap.

Vi höll av varandra eftersom vi var inspirerade av samma lidelse, av samma hopp... och även av samma illusioner.

Vi var båda optimistiska till temperamentet (jag tror icke desto mindre att Krapotkins optimism överskred min med hästlängder och möjligen kom från en annan källa) och vi såg saker genom rosenfärgade linser – tyvärr! Allt var för rosenfärgat – vi hoppades då, och det var för mer än femtio år sedan, att en revolution skulle göras i den nära förestående framtiden som skulle införa vårt idealsamhälle. Under dessa långa år fanns det vissa perioder av tvivel och modlöshet. Jag kommer ihåg att Krapotkin en gång sa till mig: "Min käre Errico, jag fruktar att vi är ensamma, du och jag, i att tro att en revolution är nära förestående." Men det var

övergående stämningar; mycket snart återvände självförtroendet; vi förklarade bort de rådande svårigheterna och kamraternas skepticism och fortsatte arbeta och hoppas.

Det får dock inte inbillas att vi i alla frågor delade samma syn. Istället var vi i många fundamentala frågor långt ifrån att vara överens, och nästan varje gång vi träffades hade vi högljudda och hetsiga diskussioner, men då Krapotkin alltid kände sig säker på att rätten var på hans sida och inte lugnt kunde utstå en motsägelse, och jag, å andra sidan, hade stor respekt för hans lärdom och djup oro över hans osäkra hälsa, slutade dessa diskussioner alltid med att ämnet byttes för att undvika otillbörlig upphetsning.

Men detta skadade inte på något sätt intimiteten i vår relation, eftersom vi höll av varandra och eftersom vi samarbetade av sentimentala snarare än intellektuella skäl. Oavsett vilka våra meningsskiljaktigheter än må ha varit i tolkningen av fakta, eller argumenten med vilka vi rättfärdigade våra handlingar, så ville vi i praktiken samma saker och motiverades av samma intensiva känsla för frihet, rättvisa och hela mänsklighetens välbefinnande. Vi kunde därför komma överens med varandra.

Och i själva verket var det aldrig allvarliga meningsskiljaktigheter mellan oss förrän den dagen 1914 då vi ställdes inför en fråga om praktiskt uppträdande av högsta betydelse för oss båda: den om den inställning som skulle intas av anarkister mot Kriget. Vid det tillfället återuppväcktes och förvärrades Krapotkins gamla företräde för allt som var ryskt och franskt och han förklarade sig som entusiastisk supporter till Ententen. Han verkade glömma att han var internationalist, socialist och anarkist; han glömde vad han själv hade skrivit bara en kort tid innan om kriget som kapitalisterna förberedde, och började uttrycka beundran för de värsta Allierade statsmän och generaler, och samtidigt som fegisar anarkisterna som vägrade ansluta sig till Union Sacré, och beklagade att hans ålder hindrade honom från att ta upp ett gevär och marschera mot tyskarna. Det var därför omöjligt att se saken på samma sätt: för mig var han ett verkligt patologiskt fall. Samtidigt var det ett av de sorgligaste, smärtsammaste stunderna i mitt liv (och, vågar jag påstå, för honom också) då vi, efter en mer än från diskussion, skiljdes åt som motståndare, nästan som fiender.

Min sorg var stor över förlusten av en vän och över den skada som gjorts saken som resultat av den förvirring som skulle uppstå bland kamraterna genom hans avhopp. Men trots allting var den kärlek och högaktning som man kände till mannen orubbad, precis som hoppet om att när väl ögonblicket av eufori passerat och de förutsebara konsekvenserna av kriget sågs i sitt rätta perspektiv, skulle han medge sitt misstag och återvända till rörelsen, den gamle Krapotkin från förr.

***

Krapotkin var på samma gång en vetenskapsman och en social reformator. Han inspirerades av två lidelser: törsten efter kunskap och törsten att agera för mänsklighetens fromma, två ädla lidelser som kan vara lika nyttiga och som man skulle vilja se hos alla människor, utan att det, trots allt, är samma sak. Men Krapotkin var en i högsta grad systematisk personlighet och han ville förklara allting med en princip och få allting att stämma överens och gjorde det, enligt min mening, på logikens bekostnad.

Sålunda använde han vetenskap till att stödja sina sociala strävanden, för enligt min uppfattning var de helt enkelt noggranna vetenskapliga slutsatser.

Jag har ingen särskild kompetens att bedöma Krapotkin som vetenskapsman. Jag vet att han i sin ungdom hade gjort geografin och geologin stora tjänster, och jag uppskattar den stora betydelsen av hans bok *Inbördes Hjälp*, och jag är övertygad om att han med sin vidsträckt kultur och nobla intelligens kunde ha gjort en större insats för vetenskapens framåtskridande ifall hans tankar och verksamhet inte hade absorberats i den sociala kampen. Icke desto mindre tycks det mig som om han saknade just det som krävs för att göra en sann vetenskapsman: förmågan att glömma sina strävanden och förutfattade meningar och observera fakta med kylig objektivitet. Han tycktes mig vara vad jag glatt skulle kalla en vetenskapens poet. Genom en originell intuition kunde han ha lyckats förutse nya sanningar, men dessa sanningar skulle ha behövt verifieras av andra, med mindre, eller ingen, fantasi, men som var bättre utrustade med vad som kallas den vetenskapliga andan. Krapotkin var alltför passionerad för att vara en noggrann observatör.

Hans normala förfarande var att börja med en hypotes och sedan leta efter de fakta som skulle bekräfta den – vilket kan vara en bra metod för att upptäcka nya saker; men vad som hände var, helt oavsiktligt, att han inte såg dem som kullkastade hans hypotes.

Han kunde inte förmå sig att medge ett faktum, och ofta inte ens att överväga det, ifall han först inte hade lyckats förklara det, det vill säga få det att passa in i hans system.

Som exempel ska jag återge en episod i vilken jag själv spelade en roll.

När jag var i Argentinska Pampas (åren 1885-1889), råkade jag läsa någonting om hypnosexperiment i Nancyskolan, vilket var nytt för mig. Jag blev mycket intresserad av ämnet men jag hade ingen möjlighet vid den tiden att ta reda på mer. När jag var tillbaka igen i Europa träffade jag Krapotkin i London och frågade honom om han kunde lämna några upplysningar om hypnos. Krapotkin förnekade på stående fot att det fanns någon sanning i det; att allt var antingen bluff eller en fråga om hallucinationer. Någon tid senare träffade jag honom igen och samtalet kom åter in på ämnet. Till min stora överraskning upptäckte jag att hans uppfattning hade totalt förändrats: hypnotiska fenomen hade blivit ett intressant ämne som förtjänade att studeras. Vad hade då hänt? Hade han upptäckt nya fakta eller hade han fått övertygande bevis på de han tidigare förnekade? Inte alls. Han hade helt enkelt i en bok, jag vet inte av vilken tysk fysiolog, läst om teorin om förhållandet mellan de båda hjärnhalvorna vilket kunde förklara, bra eller dåligt, fenomenet hypnos.

Med tanke på denna mentala predisposition som tillät honom att stuva om saker så att de passade honom själv i fråga om ren vetenskap, i vilken det inte finns någon anledning för passion att fördunkla intellektet, kunde man förutse vad som skulle ske i de frågor som direkt rörde hans djupaste önskningar och mest omhuldade hopp.

***

Krapotkin bekände sig till den materialistiska filosofi som dominerade bland vetenskapsmän under den andra halvan av 1800-talet, Maleschotts, Buchners, Vogts och andras filosofi; och följaktligen var hans uppfattning om universum rigoröst mekaniskt.

Enligt hans system existerade inte Viljan (en skapande kraft vars källa och natur vi inte kan uppfatta precis som vi likaledes inte kan förstå naturen och källan till "orsak" eller någon annan av de "första principerna") – Viljan, sa jag, som bidrar mycket eller lite i bestämmandet av individers beteende – och samhälle, existerade inte och är en ren illusion. Allt det som varit, som är och kommer att bli, från stjärnornas bana till en civilisations födelse och fall, från doften av en ros till leendet på en moders läppar; från en jordbävning till Newtons tankar, från en tyranns grymhet till ett helgons godhet, allting var tvunget att, måste och kommer att, inträffa som resultat av en oundviklig följd av orsak och verkan av mekaniskt ursprung, vilket inte lämnar någon möjlighet till avvikelser. Illusionen om Viljan är i sig ett mekaniskt faktum.

Ifall Viljan inte har någon makt, ifall allting är nödvändigt och inte kan vara annorlunda, då skulle naturligtvis idéer som frihet, rättvisa och ansvar vara utan mening och inte ha någonting med verkligheten att göra.

Så logiskt är allt vi kan göra att begrunda vad som sker i världen, med likgiltighet, nöje eller smärta, beroende på ens personliga känslor, utan hopp och utan möjlighet att förändra någonting.

***

Så Krapotkin, som var kritisk till fatalismen hos marxisterna, var själv offer för en mekanisk fatalism som är långt mera hämmande.

Men filosofi kunde inte döda den mäktiga Vilja som fanns hos Krapotkin. Han var alltför starkt övertygad om sanningen i sitt system för att överge det eller stå passivt åt sidan medan andra tvivlade på det; han var alltför passionerad, och alltför trånande efter frihet och rättvisa för att stoppas av problemet med en logisk motsägelse och ge upp kampen. Han kom runt dilemmat genom att införa anarkism i sitt system och göra den till en vetenskaplig sanning.

Han sökte bekräftelse för sin åsikt genom att hävda att alla nya upptäckter i alla vetenskaperna, från astrologi hela vägen till biologi och sociologi sammanföll för att demonstrera mera tydligt att anarki är den form av social organisation som påtvingas av naturliga lagar.

Man kunde ha påpekat att vilka slutsatser som än kan dras från samtida vetenskaper så var det ett faktum att ifall nya upptäckter skulle radera den rådande vetenskapliga tron, så skulle han i alla fall ha förblivit anarkist, precis som han var en anarkist trots logiken. Men Krapotkin skulle inte ha kunnat medgett möjligheten av en konflikt mellan vetenskap och hans sociala strävanden och skulle alltid ha tänkt ut ett sätt, oavsett om det var logiskt eller inte, att förlika hans mekaniska filosofi med hans anarkism.

Så efter att ha sagt att "anarki är ett koncept om Universum baserat på en mekanisk tolkning av fenomen som omfattar hela naturen inklusive samhällsliven" (jag erkänner att jag aldrig har lyckats begripa vad detta kan betyda), glömde Krapotkin sitt mekaniska koncept som en fråga utan betydelse och kastade sig in i kampen med glöd, entusiasm och självförtroendet hos en som tror på verkan av hans Vilja, och som hoppas att genom sin sänksamhet uppnå eller bidra till förverkligandet av de saker han vill.

***

I själva verket var Krapotkins anarkism och kommunism mycket mera en produkt av hans sensibilitet än av hans förnuft. Hos honom talade hjärtat först och sedan följde förnuft för att rättfärdiga och förstärka hjärtats impulser.

Det som utgjorde den verkliga essensen av hans karaktär var hans kärlek till mänskligheten, den sympati han kände för de fattiga och de förtryckta. Han led verkligen för andra, och fann orättvisa oacceptabel även ifall den fungerade till hans fördel.

På den tiden jag regelbundet besökte honom i London försörjde han sig genom att medarbeta i vetenskapliga tidskrifter och andra publikationer och levde under relativt bekväma omständigheter; men han kände någon sorts samvetsqual över att ha det bättre än de flesta kroppsarbetare och tycktes alltid vilja ursäktas för de små bekvämligheter han hade råd med. Han sa ofta då han talade om sig själv och de i liknande omständigheter: "Ifall vi har tillgång till intellektuell tillfredsställelse och lever under inte alltför svåra omständigheter, är det för att vi genom en olyckshändelse vid födseln har dragit nytta av den exploatering arbetarna är underkastade; och därför är arbetarnas frigörelse en skyldighet, en skuld vi måste betala tillbaka."

Det var för hans rättviseskärlek, och som ett sätt att sona de privilegier som han hade åtnjutit, som han hade gett upp sin ställning, försummat de studier som han så njöt av, för att ägna sig åt utbildning av arbetarna i St Petersburg och kampen mot tsarernas despotism. Sporrad vidare av just dessa känslor hade han senare anslutit sig till Internationalen och accepterat anarkistiska idéer. Till sist, bland de olika tolkningarna av anarkismen, valde han och gjorde till sitt eget det kommunistiskt anarkistiska programmet som, baserat på solidaritet och kärlek, går längre än till rättvisa i sig.

Men som var uppenbart förutsebart var hans filosofi inte utan inflytande på det sätt han föreställde sig framtiden och på den form kampen för dess förverkligande skulle ta.

Eftersom det som sker enligt hans filosofi av nödvändighet måste ske, så måste också den kommunistiska anarkism han åträdde oundvikligen triumfera som om vore det en naturlag.

Och detta befriade honom från alla tvivel och avlägsnade alla hinder ur hans väg. Den borgerliga världen var bestämd att sönderfalla; den sprack redan sönder och revolutionär aktion tjänade bara till att skynda på processen.

Hans enorma inflytande som propagandist kom sig av hans stora talanger och det faktum att han visade saker vara så enkla, så lätta, så oundvikliga, att de som hörde honom tala eller läste hans artiklar omedelbart uppeldades av entusiasm.

Moraliska problem försvann eftersom han tillskrev "folket", de arbetande massorna, stora förmågor och alla dygder. Med skäl hyllade han arbetets moraliska inflytande, men han såg inte tillräckligt tydligt de deprimerande och korrupperande effekterna av elände och underkastelse. Och han trodde att det skulle räcka att avskaffa kapitalisternas privilegier och härskarnas makt för att alla människor omedelbart skulle börja älska varandra som bröder och tillgodose andras intressen liksom sina egna.

På samma sätt såg han inte de materiella svårigheterna, eller så avfärdade han dem lätt. Han hade accepterat den idén, vida omfattad av anarkister på den tiden, att de ackumulerade lagren av föda och producerade varor var så överflödiga att för en lång tid skulle det inte vara nödvändigt att bekymra sig om produktion; och han deklarerade alltid att det omedelbara problemet handlade om konsumtion, att för revolutionens triumf var det nödvändigt att tillgodose behoven hos alla omedelbart, och tillgodose dem i överflöd, och att produktionen skulle följa konsumtionsrytmen. Från den här idén kom den om att "ta från lagren" ("prise au tas"), som han populariserade och som verkligen är det simplaste sättet att uppfatta kommunism och det mest sannolika att behaga massorna, men som också är det mest primitiva, liksom verkligt utopiska, sättet. Och när han fick att observera att denna ackumulation av produkter omöjligt kunde existera, eftersom bossarna normalt bara låter producera vad de kan sälja med profit, och att sannolikt skulle det vid en revolutions början bli nödvändigt att

organisera ett ransoneringssystem och pressa på för intensifiering av produktionen snarare än att uppmana till att ta för sig ur ett lager som i alla fall inte skulle existera, satte Krapotkin igång att studera problemet vid roten och drog slutsatsen att faktiskt existerade det inte ett sådant överflöd och att en del länder var ständigt hotade av underskott. Men han återhämtade [sin optimism] genom att tänka på de stora potentialerna hos jordbruk hjälpt av vetenskap. Han tog som exempel resultaten nådda av några odlare och begåvade agronomer på begränsade områden och drog de mest uppmuntrande slutsatser, utan att tänka på de svårigheter som skulle ställas i vägen genom böndernas okunnighet och fientlighet mot förändring, och i vilket fall den tid som skulle behövas för att uppnå allmänt accepterande av de nya formerna för odling och distribution.

***

I grund och botten såg Krapotkin Naturen som en sorts Försyn, tack vare vilken det måste finnas harmoni i alla saker, inklusive mänskliga samhällen.

Och detta har lett många anarkister till att acceptera att "Anarki är Naturlig Ordning", en fras med en utsökt krapotkinistisk doft.

Ifall det är sant att Naturens lag är harmoni, så menar jag att man skulle vara berättigad att fråga varför Naturen har väntat på att anarkister ska födas, och fortsätter vänta på att de ska triumfera, för att göra oss alla av med de fruktansvärt destruktiva konflikter som människan alltid har lidit under.

Skulle det inte liggare närmare sanningen om man sa att anarki är kampen, i det mänskliga samhället, mot Naturens disharmonier?

***

Jag har framhållit de två fel som Krapotkin, enligt min uppfattning, begick – hans teori om fatalism och hans överdrivna optimism, eftersom jag tror mig ha observerat de skadliga effekter de har haft i vår rörelse.

Det fanns kamrater som tog den fatalistiska teorin – som de eufemistiskt kallade determinism – på allvar och som resultat förlorade all revolutionär anda. Revolutionen, sa de, görs inte; den kommer att komma när tiden är mogen för den, och det är meningslöst, ovetenskapligt och till och med löjligt att försöka framprovocera den. Och beväpnade med sådana sunda resonemang drog de sig undan rörelsen och skötte sina egna angelägenheter. Men det skulle vara fel att tro att detta skulle vara en lämplig ursäkt för att dra sig undan kampen. Jag har känt många kamrater med stort kurage och värde, som utsatte sig för stora faror och som offrade sin frihet och till och med sina liv i anarkins namn medan de var övertygade om det meningslösa i sina handlingar. De har agerat av vämjelse för det rådande samhället, i en anda av hämnd, av desperation, eller av kärlek till den storslagna gesten, men utan att därmed tänka på att tjäna revolutionens sak, och följaktligen utan att bekymra sig om att koordinera sin aktion med andras.

Å andra sidan har de som utan att bekymra sig om filosofi men velat arbeta i riktning mot, och för, revolutionen, föreställt sig problemen som så mycket enklare än de i verkligheten är, och förutsåg inte svårigheterna, förberedde inte för dem... och på grund av detta har vi funnit oss handlingsförlamade till och med då det kanske fanns en chans till effektiv aktion.

Må misstagen från igår tjäna till att lära oss göra bättre i framtiden.

***

Jag har sagt vad jag hade att säga.

Jag tror inte att min kritik mot honom kan förminska Krapotkin, personen, som trots allt förblir ett av vår rörelses skinande ljus.

Ifall kritiken är rättvis kommer den att tjäna till att visa att ingen människa är fri från fel, inte ens när hon är begåvad med den stora intelligensen och det stora hjärtat hos en Krapotkin.

I vilket fall kommer anarkister alltid att i hans skrifter finna en skatt av fruktbara idéer och i hans liv ett exempel och en eggelse i kampen för allt som är gott.

Studii Sociali, 15 april 1931.

Det Anarkistiska Biblioteket

Errico Malatesta
Peter Krapotkin - Minnen och kritik av en gammal vän
1931

sovversiva.wordpress.com
Översatt från Malatesta – Life & Ideas, compiled & edited by Vernon Richards, London 1965.

sv.anarchistlibraries.net